

Rhetorica Scandinavica, ISBN 1397-0534

No 40, 2006, pp. 28--39

Publisher: Retorikforlaget AB

Author: Ingjerd Hoëm, Kon-Tiki Museum, Oslo.

Title: "The shadow side of externalizing trauma. On interpretative frames and reception in a comparative perspective" [Er det virkelig bra "å få satt ord på det"? Om tolkningsrammer og resepsjon i et sammenlignende perspektiv]

Abstract:

In this article the prominence given to linguistic expressions: speech and writing in the western tradition of rhetorical studies is questioned. In particular it is asked whether this tendency has come to obscure alternative forms of communicating agency, such as for example through the strategic use of silence. The author argues that the tendency to give priority to what may seem as more noticeable communicative cues, can be explained as part of a larger complex of theoretical perspectives and selective use of data. Through the use of linguistic and social-anthropological material gathered in the Polynesian part of the Pacific, the atoll society of Tokelau, it is shown how a social-anthropological comparative perspective can help shed light on lacunae in western thinking about communicative practices.

Keywords:

Linguistic anthropology, communicative practices, comparative perspective, Pacific

Ingjerd Hoëm:

Er det virkelig bra ”å få satt ord på det”?

Om tolkningsrammer og resepsjon i et sammenlignende perspektiv

I denne artikkelen stilles spørsmålet om den vestlige retorikktradisjonens vekt på språklige uttrykk: tale og skrift, har ført til en overvekt av studier av visse former for representasjon av agens, og om dette har skjedd til fordel for en oppmerksomhet om alternative former for kommunikasjon av agens, for eksempel ved hjelp av indirekte agens, humor, underkommunikasjon av pronominalformer eller taushet. Forfatteren hevder at denne vektleggingen er et symptom på en eurosentrisme som kommer til syne både i teoretiske perspektiver og i datatilfang. Ved hjelp av lingvistisk og sosialantropologisk materiale innsamlet i den polynesiske delen av Stillehavet, fra øygruppen Tokelau, vises det hvordan et sosialantropologisk sammenlignende perspektiv kan bidra til å synliggjøre lacuner i den vestlige tradisjons tenkning om kommunikativ praksis.

En måte å nærme seg studiet av språk og kommunikasjon er gjennom studiet av fortelling eller narrativitet. En toneangivende forsker innen denne retningen, Michael Jackson, tar i sin bok *The Politics of Storytelling. Violence, Transgression and Intersubjectivity*¹ utgangspunkt i Hannah Arendts perspektiv på narrativitet. Arendt anså det å fortelle historier som å være en fundamental aktivitet for menneskeheten. Det vil si, det å fortelle er med på å definere oss som mennesker, det er en uatskillelig del av det som utgjør vår menneskelighet. Hun skriver følgende:

1 Jackson (2002).

Sammenlignet med den virkelighet som kommer av å bli sett og hørt, fører selv de sterkeste krefter i det intime liv – hjertets pasjoner, sinnets tanker, sansenes gleder – en usikker og skyggeaktig eksistens hvis ikke, og til de blir forvandlet, omdannet, deprivatisert og deindividualisert, til en form som gjør en offentlig presentasjon og deltagelse mulig. Den mest vanlige av slike transformasjoner foregår gjennom fortellinger.²

I Arendts versjon av fenomenologi er det natur-

2 Arendt (1958), side 50. Min oversettelse.

lig å operere med en inndeling av livsverdenen i en offentlig og en privat sfære. Det offentlige gjøres synonymt med en (sosial) livsverden, og med den andres blikk. Det private er ikke det individuelle, men det som er lukket for innsyn – det som ikke er umiddelbart tilgjengelig for den andres blikk. Med dette som utgangspunkt, argumenterer hun for å betrakte det å fortelle som en eksternaliseringsprosess, og hun knytter det å gjøre en erfaring tilgjengelig for flere gjennom å uttrykke den i ord til det å være et menneske i verden. Hun beskriver videre eksternaliseringen av erfaring fra opplevelse til fortelling som en bevisstgjøringsprosess, både for den som forteller og for den som hører. Så langt gir Arendts perspektiv oss et innblikk i det nære forholdet som eksisterer mellom intersubjektivitet og menneskelig bevisstgjøring.

Jackson bygger sitt perspektiv på Arendt, og han hevder at det å fortelle eller å fortolke en fortelling må betraktes som et aspekt av intersubjektivitet, *hvor et mangfold av offentlige og private interesser er engasjert i et problematisk samspill* (min utheving). Forholdet mellom det Arendt kaller privat og offentlig, hevder han videre at impliserer en 'erfarings politikk'. Han utdyper dette på følgende måte:

Mens det å fortelle historier kan hjelpe oss til å forene erfaringsområder som vi på den ene side opplever som å tilhøre oss selv eller vår gruppe, med de erfaringsområder som på den andre siden føles som å tilhøre og deles av andre, så kan historier like godt medvirke til å overdrive og forsterke forskjeller, til å oppildne uenighet og motsetninger, og til å gjøre vold på levdt erfaring. For hver historie som ser dagens lys, er det andre, uttalte som forblir i skyggene, sensurerte eller undertrykte.³

Felles for både Arendt og Jackson er at de begge beskriver eksternalisering og det å gi erfaringer en språklig form, som en prosess som innebærer

en transformasjon fra en implisitt, skyggeaktig, taus eksistens til en eksplisitt, verbalisert form "i dagens lys" tilgjengelig for den andres blikk. Senere forskning viser at en slik vekslings mellom implisitte og eksplisitte nivåer eller mellom ubevisst og bevisstgjort kunnskap finner sted både innenfor verbalisert eller skriftlig språklig informasjon⁴ og innenfor ikke-verbal kroppslig adferd.⁵ Jacksons tolkning skiller seg imidlertid fra Arendt på ett viktig punkt, i det han tillegger det å ikke erfaringer ord en terapeutisk betydning.

Tolkningsrammer og resepsjon

Jacksons beskrivelse sammenfaller på dette punkt med en dominant europeisk metateoretisk forestilling om hva språk er og gjør.

I hans utsagn er det mulig å spore en underliggende ideologi. Han hevder at selve handlingen å fortelle, det vil si, å eksternalisere traumatiske opplevelser i form av narrativ, i seg selv er helbredende (se også Billig om retorikk som middel mot sorg).⁶ Denne forestillingen kjenner man i rendyrket form igjen fra skriftestolene. Michel Foucault har beskrevet hvordan denne formen for "selv-rapportering" får en utvikling og oppblomstring med psykoanalyse og generell medisinsk disiplinering og individuell ansvarliggjøring for egen helse og seksualmoral. Etter hvert fester det seg en forestilling om at det er bra "å få satt ord på det".

Det er ikke mitt ærend her å diskutere for eller mot denne forestillingen, holdningen eller skjemaet for fortolkning av talehandlinger, men å peke på at denne forestillingen bidrar til å strukturere Jacksons og svært mange andres fremstilling av hva fortellinger er og gjør. Erkjennelsen av at slike metateorier virker inn på våre fortolkninger av hendelser og fortellinger, viser at det kan være fruktbart nettopp å ta utgangspunkt i slike forestillinger. Dette er spesi-

4 Hanks (2000), sider 183-84.

5 Bloch (1990).

6 Billig (1999), side 9.

elt viktig i det slike 'fortolkningsrammer', og dermed også et narrativs resepsjon, varierer krysskulturelt.

Dette synet har vært utviklet av blant annet Michael Silverstein som kaller slike folkeforestillinger om hva språk er og gjør for metalingvistisk teori.⁷ Han hevder at en stor del av det språkforskere presenterer som nøytrale språkdata er av denne typen, og at dette fenomenet ofte underspilles i faglige fremstillinger. Han mener at slike folkeforestillinger utgjør en rik informasjonskilde som vi kan anvende for å øke vår forståelse av språk og kommunikative praksiser.⁸

Hvordan kan vi så avdekke slike 'fortolkningsrammer'? De eksisterer delvis som artikulert ideologi, men også som ikke-eksplisitte vaner eller det Bourdieu kaller habitus. Slike mønstre fanger vi lettest gjennom å sammenligne, nettopp fordi deres arbitraritet kommer til syne i møtet med andre former for habituell praksis som sett fra den enkeltes livsverden virker naturgitt. Dette fenomenet har Mary Douglas treffende beskrevet som naturligjøringen av det menneskeskapte, kulturelle, som resulterer i at store deler av det som utgjør en livsverden virker selvsagt, naturlig og som den eneste riktige måten det går an å gjøre noe på. De habituelle aspektene ved praksis "goes without saying" i hennes ord.⁹ Det er først når habitus konfronteres med en annen praksis at de samfunnsmekanismene som skaper slike habituelle felt kommer til syne. Som en illustrasjon skal vi nå se på et eksempel fra en annen del av verden.

Noen steder kan det også være farlig å "sette ord på det"

I motsetning til den folkemodellen av fortellinger som jeg har referert til over, som sier at det er bra "å få snakket ut", hersker det andre meta-

lingvistiske rammer for fortolkning av narrativer i andre språksamfunn. I de små atollsamfunnene som utgjør Tokelau (hvor jeg har gjort gjentatte feltarbeid siden 1986) og også i store deler av det øvrige Polynesia, regnes det som veldig uheldig og til og med i visse tilfeller som sykdomsfrembringende for folk å fortelle og gjengi historier om sine eventuelle traumatiske opplevelser til andre. I stedet for å oppfordre folk til "å snakke om det" på en alvorlig måte, gjør man alt man kan for å trekke vedkommende som er plaget ut av en slik situasjon ved hjelp av humor, og gjerne da på en slik måte at "offret" ofte oppfatter "hjelpen" som tildels svært nådeløs erting. De søker å unngå å sette ord på et traume – å snakke om det oppfattes som ubehagelig og farlig – og foretrekker i stedet å fjerne seg fra det ved å spøke om andre ting.

Vi kan da begynne med å formulere spørsmålet om hvorfor de handler slik som et spørsmål om hvilken metalingvistisk forestilling som ligger til grunn for denne typen adferd. Enkelt forklart regnes det der som virkelighetskapende å fortelle – på tokelauisk er agens (dvs. grammatisk representasjon av årsakssammenheng og ansvarsforhold) et meget viktig trekk! Er noe fortalt til en annen, er det som er snakket om blitt brakt inn i virkeligheten. Denne holdningen kommer altså også til uttrykk rent grammatisk: det finnes flere måter å konstruere agens på, og valg av de ulike grammatiske formene er samtidig viktige sosiale signaler. Et annet aspekt av dette holdningskomplekset er at det generelt regnes som umoralsk å trekke oppmerksomheten mot ens eget selv. Det sosiale felleskap dominerer og det individuelle underkommuniseres.

Med andre ord: å fortelle noe skaper virkelighet alle steder i verden, men på ulike måter. Retorikken har alltid hevdet at språket skaper verden og at sannheten ikke bare finnes gjennom men også *i* språket.¹⁰ Ved hjelp av sosialantropologien kan denne innsikten bringes ett skritt videre ved å si noe om hvordan språket

7 Silverstein (1996, 1998).

8 Hanks (1996, 2000).

9 Douglas (1975).

10 Se for eksempel Kjeldsen (2004), side 252.

skaper forskjellige virkeligheter på forskjellige steder i verden. Dette skal jeg illustrere i det følgende: Måten man tenker om språk og det å snakke på, har en innflytelse på hvordan folk konstruerer seg selv, andre og hendelser i de fortellinger de produserer.

Retorisk posisjonering i fortellinger: hvem snakker?

Begrepet posisjonering dukket opp i antropologiske debatter på 80 tallet i forbindelse med en generell problematisering av kulturbegrepet, hvor man diskuterte kultur – ikke som et enhetlig system man kan beskrive (for eksempel “trobrianderkulturen”), men som sosialt distribuert (for eksempel kvinner på Trobriander-øyene) og som ulike kunnskapsregimer. Man ble dermed opptatt av å belyse kunnskapsproduksjon og distribusjon av kunnskap, gjerne i et maktperspektiv.

Historikeren Kerry Howe beskriver denne retningens holdninger litt karikert.¹¹ Han tillegger store deler av en generasjon forskere det syn at all kunnskap (kun) avspeiler politiske (dvs. subjektive) posisjoner, og impliserer dermed at de deler en tro på at det ikke finnes noen nøytral grunn å observere fra. Det er klart at dette er felles tankegodt for mange. Men, slik man har sett i etterkant av positivismedebatten i Norge, vet vi også at det er flere mulige veier å gå ut i fra en slik erkjennelse. En retning avtegner seg i de mange studier av såkalt diskurs eller diskursive felt, hvor opinionsdannelse, ortodoksi og heterodoksi diskuteres og gjerne beskrives i forhold til politiske prosesser, inspirert av P. Bourdieu og praksisteori.¹² Spørsmålet om posisjonering har også dukket opp i forbindelse med feltarbeidsmetodologi.¹³

Selv har jeg ikke vært spesielt opptatt av å sette fokus på min rolle i felten, eller å virke

11 Howe (2003), side 16.

12 Se for eksempel Ramirez (2002).

13 De senere arbeidene til språkforskeren og antropologen Roger Keesing er eksempler på denne tilnærmingen. Keesing (1992, 1996).

som talerør for lokale stemmer, men jeg er svært interessert i hvordan “stemmer” kommer til uttrykk i de fora de er en del av. For å undersøke dette har jeg blant annet utført en relativt omfattende undersøkelse av sosial distribusjon av kunnskap på slutten av 80-tallet. Målet for min undersøkelse var å sammenholde det som i antropologiske arbeider, og blant folk som er opptatt av å opprettholde det de kaller “Tokelauisk levesett” eller *faka-Tokelau*, blir beskrevet som sentrale verdier. De omtaler slike verdier med en samlebetegnelse som “kunnskapen” og jeg ville altså undersøke den sosiale distribusjonen av slik kunnskap. Denne kunnskapen dreide seg om historisk viktige hendelser, forholdet mellom brødre og søstre, slektskap og genealogier og om systemet for fordeling av subsistensgoder.

I hovedsak gikk jeg frem på følgende måte: jeg observerte for eksempel at folk hadde et system for distribusjon av fisk og andre matvarer og gjenstander. Dette systemet kaller de for ‘inati’. Jeg spurte ulike grupper av befolkningen (menn, kvinner, yngre, eldre, ledere, vanlige folk) om hva ‘inati’ er, og sammenlignet svarene. Så sammenholdt jeg disse med hva folk faktisk gjorde når de delte mat og lignende.¹⁴

Enkelt fortalt viser svarene at dimensjoner som kjønn og forholdet mellom folk med og uten lederskapsfunksjoner og titler er underordnet aldershierarkiet. Yngre “vet” påfallende lite sammenlignet med eldre, selv om ting de står overfor hver eneste dag. Dette er en konsekvens av det strenge aldershierarki som dominerer på øyene, og som blant annet innebærer at yngre ikke lett gjør krav på å vite noe i en offentlig sammenheng. Men det er også slik at menn oppfattes som kunnskapens voktere på en annen måte enn det kvinner gjør, og at menn med viktige ledertitler anses å vite mest. Disse faktorene slår likevel ikke så sterkt ut som aldersdimensjonen.

Det mest overraskende funnet for meg var

14 Resultatene av undersøkelsen kan leses i Hoëm (1995).

imidlertid den overveldende mengden av informasjon som jeg gjennom å utføre denne undersøkelsen samtidig fikk om hvordan man bør og ikke bør kommunisere på Tokelau.

Studiet av kommunikativ praksis går videre enn studiet av spesielle genre i den offentlig diskurs i sitt forsøk på å kartlegge dynamikken i *hele spekteret* av kommunikasjonsformer og sosiale arenaer, og dette har for meg og mange andre blitt en måte å nærme seg den sosiale produksjonen av det som tidligere ble studert, tildels som separate fagområder, som henholdsvis 'kultur', 'språk', og sosial organisasjon.

Mitt anliggende her er altså, som nevnt over, ikke først og fremst feltarbeiderens posisjonering, og heller ikke å la "andre folks stemmer bli hørt gjennom mine tekster", men å undersøke hvordan, det vil si, med hvilke virkemidler, folk generelt plasserer og definerer seg selv og andre. Det betyr at når jeg i det følgende snakker om 'posisjonering' i narrativer, refererer jeg til noe mer enn rene markeringer av sosial posisjon.

Posisjonering henspiller i dette perspektivet hvordan personer og moralverdier, hendelser og steder konstitueres, blant annet gjennom et samspill mellom det noen vil kalle kognitive skjemaer og andre folkemodeller eller fortolkningsrammer, slik disse kommer til uttrykk i narrativ struktur.¹⁵ Som i eksemplene over hvor det forekommer to helt ulike modeller for fortolkning: (et traume kan bli leget ved) "å snakke om det" versus "å bli ertet".

Jeg mener at det innenfor den mengde av forskning som ofte, og tildels også med god grunn, blir anklaget for å se sosialt liv kun som "kultur" (med andre ord, som en lek med identitetssymboler som kan behandles løsrevet fra realpolitikk og kunnskap om materielle forhold) også finnes et rikere mangfold av interessante og nyanserte tilnærminger til studiet av menneskelig kommunikasjon og de forhold som medvirker til å forme våre opplevelser, uttrykksmuligheter og livsutfoldelse enn det man lett kunne komme til å tro hvis man bare

leser denne periodens kritikere. Denne artikkelen er en oppfordring til å fremme de perspektiver som overskrider grenser – som også søker å studere "andres" kommunikasjonsformer, ikke bare de egne og faginterne.

Hvordan etableres retorisk agens? Metakommunikasjon i skriftlige og muntlige fortellinger

Det er to viktige temaer eller problemstillinger som ofte kommer opp i forbindelse med arbeid med fortolkning av språklige data. Det ene er knyttet til spørsmålet om genre; bør ulike former for narrativer tolkes forskjellig, ut i fra egne fortolkningsregler? (Jfr. for eksempel forskjellen på eventyr som oppfattes som "på liksom" og historiske beretninger som oppfattes som "sanne".)

Som medlemmer av samme "fortolknings-samfunn" antas vi å vite, i hvert fall til en viss grad, hvordan vi tolker ulike genre, og vi forventes å dele (i større eller mindre grad) slike fortolkningsnøkler. Informasjon om hvordan en genre skal fortolkes finnes både i fortellingene og i interaksjon: og vi kaller det metakommunikasjon (informasjon om reglene), etablering av (enighet om) fortolkningsrammer eller 'frames', slik Erving Goffman beskriver etableringen av situasjonsdefinisjoner i samhandling.¹⁶ Det er mitt poeng at vi nettopp i slike fortolkningsnøkler (som ofte kalles 'kontekstualiseringsstikkord', *contextualisation cues*) har en rik kilde til informasjon nettopp om de sosiale relasjoner og sosiale arenaer vi studerer.

Det andre spørsmålet knytter seg til muntlighet versus skriftlighet. Spørsmålet er da om, og i tilfelle hvordan, distanse fra ansikt til ansikt interaksjon endrer produktet eller fortellingen. Er det en prinsipiell forskjell på hvordan (meta)informasjon kodes skriftlig og muntlig? Mange har argumentert sterkt for et slikt skille, gjerne da på bakgrunn av generelle trekk ved modernisering.¹⁷ Slike tilnæringsmåter kalles

16 Goffmann (1959, 1974).

17 Se for eksempel arbeidene til Ong (1982), og Goody (1968).

15 Hoëm (2000, 2004).

gjørne for the great divide teorier. Det er også produsert mye litteratur i de senere år som kommer til andre resultater.¹⁸ I studiet av ulike typer tekster blir en for eksempel opptatt av å sammenligne et verks mottagelseshistorie (resepsjon, resepsjonshistorie) i stedet for å undersøke forholdet mellom taler og tilhører eller avsender og publikum, som man ville gjøre hvis det var en muntlig fortelling. I stedet for å studere forholdet mellom sosiale aktører, ser man på forholdet mellom tekster, dvs. intertekstualitet.

Det er selvsagt mulig å finne variasjon i hvordan informasjon kodes i ulike genre og modus (som for eksempel skriftlig, muntlig, visuell representasjon etc.), men det er også mulig å konsentrere seg om trekk som forekommer på tvers av slike forskjeller. Det er slike trekk som kan forekomme i alle typer genre og i alle media jeg argumenterer for at vi med stor gevinst kan undersøke nærmere.

En måte å få tak i slike invariante trekk på er å undersøke hvilke virkemidler som anvendes for å forankre et narrativ, og dermed også de sosiale aktører, i tid og rom. Dette er et grep som skiller seg på vesentlige punkter fra Bitzers tilnærming til det han kaller for "den retoriske situasjon"¹⁹ fordi det omfatter *alle* språklige uttrykk og *alle* sosiale situasjoner. Likevel kan Bitzers innsikt i forholdet mellom en sosial situasjon og de media og teknikker som finnes til rådighet for å uttrykke en respons, være av stor relevans for denne typen analyse.

Et eksempel på slike virkemidler (eller media) kan være australske sandtegninger. Disse lages samtidig som tegneren forteller historien som tegningen symboliserer. Ved hjelp av gester blir den abstrakte tegningen tillagt romlige koordinater: man får vite hvor historien foregår og hvem som er deltager. Et annet eksempel kan være det forhold at mange polynesiske språk ofte erstatter personreferanser

18 Se for eksempel Street (1993), Besnier (1995).

For en debatt av disse perspektivene, se Eversbusch (1999 og 2001), samt Mjelve (2001).

19 Bitzer (1997),

med retningsgiengivelser. I stedet for å si "jeg sa", sier man faktisk oftere "(det) sies herfra". I fortolkningen av et narrativ trenger man altså å identifisere de romlige koordinatene for å kunne identifisere deltagerne i historien. På norsk identifiseres for eksempel tid og rom i eventyrene elegant i åpningsfrasen "det var en gang". Da vet vi at vi er plassert i et annet rom, i en fantasiers virkelighet som adlyder andre lover enn denne.

Eksempler på posisjonering i narrativer

De tre eksemplene jeg til slutt skal presentere er utdrag fra livshistorier samlet fra Tokelau. De er alle fortalt av kvinner, en i førtiårene, en i syttiårene og en i åttiårene. Jeg har valgt å bruke livshistorier som eksempler nettopp fordi det er en genre som ikke er tokelauisk, tvert i mot, den bryter med deres "første bud" for kommunikasjon som sier "ikke trekk oppmerksomhet til deg selv". Dermed representerer disse historiene en utfordring til lokal kommunikativ praksis, og fortellerne responderer på denne utfordringen ved å trekke på andre fortolkningsrammer for å gjøre sitt fortellerprosjekt mulig. Slik blir fortolkningsrammene de bruker lettere synlige enn når de er anvendt i de sammenhengene de vanligvis brukes i.

De to første utdragene fra livshistorier er produsert for offentlighetens blikk, og bærer preg av det, selv om de velger ulike former for 'framing' eller fortolkningsrammer for å få dette til. Den siste er en "skyggehistorie", fortalt i en marginal situasjon, til feltarbeideren, og er ikke produsert med tanke på at noen andre i landsbyene vil komme til å se den. Det er interessant å se hvordan dette gir en annen narrativ struktur. Utdragene er oversatt her, og jeg har holdt den norske versjonen tett opp til den opprinnelige versjonen for å få frem de tekstuelle virkemidlene som brukes.²⁰

20 De fulle tekstene finnes i Hoëm (2004). Flere aldersgrupper og andre typer tekster er representert der.

Livshistorie I (utdrag)

I 1963, hadde jeg avsluttet skolegangen på Tokelau, og tankene mine var at jeg ville dra for å studere for å bli lærer da de første guttene og jentene ble sendt med båt til Samoa. Men da, i 1964, ble vi gitt en annen forklaring og ble orientert om at New Zealand hadde et nytt program, slik at ugifte gutter og jenter kunne bli sendt med båten dit. På den tiden var jeg 18 år gammel, og mine tanker at jeg ville gå på lærerskolen var borte med en gang, og jeg ville dra til New Zealand, for å se hva New Zealand var for meg, i mitt sinn. Jeg hadde sett det på bilder, og hørt om New Zealand på skolen, men det stoppet ikke mitt ønske om å vite hva New Zealand var.

Jeg gikk så og sa til presten at jeg ønsket å dra til New Zealand, og det var stille en stund, og så ble det kjent at vi skulle dra til New Zealand. For meg var det slik på den tiden at jeg var veldig glad. Jeg tenkte for meg selv at i New Zealand er alt lett å skaffe. Du sover, sover, sover hele dagen og gjør ikke noe annet. Og jeg trodde at i New Zealand, menneskene der, de som kalles *papalagi* [kaukasiske], arbeider på kontorer og det er hele livet deres. Alle som arbeider arbeider på kontorer og det finnes ingen andre jobber.

Da vi reiste husker jeg godt at jeg var glad for at jeg skulle dra til New Zealand og at jeg var i ferd med å bli en *papalagi*. Jeg trodde at når jeg kom til New Zealand ville jeg være en *papalagi*. Jeg ville også kunne snakke engelsk som en *papalagi*.

Vi ble opplært i hvordan å spise med kniv og gaffel av en annen prest, Fader Michael Goldfinch, som kom fra Hastings. Han bodde på Nukunonu en stund og vi hadde timer i hvordan å drikke te! Folk drikker te og spiser kaker. Den samme presten hadde engelsktimer

med oss. Vel, jeg vet godt at jeg var skamfull for å se presten inn i ansiktet når han underviste oss om kniv og gaffel, fordi jeg lo, lo og lo. Presten skjente på meg mange ganger fordi jeg lo hele tiden.

Denne livshistorien er produsert med tanke på publikasjon, og ble i denne form fortalt på tokelauisk til lingvisten A. Vonen, og senere til fortellerens datter som arbeider med et bokprosjekt om polynesiske kvinners livsløp.

I de fleste polynesiske samfunn er det ikke veldig vanlig at kvinner presenterer sine tanker offentlig. Denne fortelleren løser dette dilemmaet gjennom å innta en rolle som er akseptert for kvinner som skal snakke i offentlig situasjon: nemlig klovnerollen. Hun signaliserer gjentatte ganger metabudskapet "dette er ikke på alvor", både gjennom hvordan selve temaet fremstilles: hun beskriver sin migrasjonsopplevelse gjennom å fokusere på det komiske i situasjonene, og ved å beskrive sin egen latter. Videre skaper hun en distanse til sitt 'narrative jeg' gjennom vendinger som "mine tanker var", "det kom til meg" osv. Denne formen for desentrering av fortellerjegget er svært vanlig på Tokelau, og signaliserer sosialt passende hierarkisk underordning. Hun gjør selv en eksplisitt kobling mellom humor og sosialt ansikt, som er innsiktsfullt beskrevet i hennes dilemma i relasjonen til presten som man skulle "se inn i ansiktet", som i følge tokelauisk skikk og bruk er akkurat det man ikke skal gjøre. Som underordnet overfor en overordnet skal man se ned og unngå øyeblikkontakt.

Livshistorie II (utdrag)

En kort historie om mitt liv og de velsigelser som Herren gav

Jeg er Kula Fialola
 jeg ble født på den Herrens dag 30/4/24
 Mine foreldre var Fiaola og Kula
 De var kristne foreldre
 og arbeidet alltid i kirken

som hjelpeprester
 for å hjelpe slektsgruppene, de store
 familiene,
 og kirken og sanitetsforeningen.
 De ga oss en god oppdragelse
 Det var syv barn.
 Tre gutter og fire jenter.
 Om kveldene lærte de oss om Bibelen
 slik at vi skulle få del i den visdommen
 som finnes der
 (Herren være lovet).
 [...]

Dette narrativet er et utdrag fra en livshistorie, fortalt til en ung lokal "reporter" og gjengitt i den lokale avisen *Vainiu mai Fakafotu* i Fakaofu. På orginalspråket heter stykket 'Tala pukupuku o toku olaga ma fakamanuiaga a te Aliku na ko mauagia' ('a short story of my life and [the] blessings of the Lord [that] that came to be' eller på norsk 'En kort historie om mitt liv og de velsignelser som Herren gav'). Ordet *tala* plasserer historien genremessig, som en sann beretning om historiske forhold. Formen er likevel mye nærmere en tradisjonell religiøs tale. Teksten er uvanlig, den første i sitt slag, og fortellerstemmen legger seg nært opp til den religiøse form for å gi legitimitet til det kulturelt uvanlige fokuset hun ble oppfordret til å legge på seg selv og sitt livsløp. Denne narrative fortolkningsrammen, den religiøse, gjør det mulig for henne å presentere fortellerjeget som hierarkisk overordnet tilhørerne. Dette kommer frem gjennom tekstens diakrone organisering, men også gjennom bruk av navn og beskrivelse av sosiale posisjoner, og gjennom grammatisk valg av ergativmarkør (e) som tilskriver ansvar for de hendelser som beskrives til fortellerjeget. Dette grammatiske valg er motsatsen til den desentrering av fortellerjeget som vi så eksempler på i det forrige tekstutdraget.

Livshistorie III (utdrag)

Det eneste livet til pikebarn var lydighet og oppmerksomhet. Mitt liv – å kjære vene så redd jeg var for foreldrene mine.

Faren min slo meg ikke så ofte, men ville sette meg på rett kurs. Han sa til meg 'du skal ikke gå omkring'. Men jeg gikk ut og jeg kom tilbake og ble slått av foreldrene mine fordi jeg ikke hadde vært lydig. Det eneste livet til tokelauiske piker er inne. Hun må være i huset.

Dette er et utdrag fra en eldre kvinne som forteller om livet sitt til antropologen. Fortelleren presenterer sitt unge "jeg" gjennom å beskrive forholdet mellom inne i huset og ute i landsbyen. Men denne fortolkningsrammen blir fortellingens fokus dominante moralverdier, og på denne måten oppnåes også her en desentrering av fortellerjeget til fordel for en beskrivelse av tokelauisk kommunikativ praksis. Fraværet av grammatisk agens (ergativmarkøren e) er med på å forsterke dette inntrykket.

'Perspektiv' i fortellinger

Jeg har brukt begrepene narrativ og fortelling om hverandre i det foregående. Jacksons tilnærming, som knytter an til den terapeutiske samtale, er en vid men samtidig spesialisert betydning. I tillegg har den, som vi har sett, en klar kulturell forankring.

Som jeg allerede har nevnt vil det generelle utgangspunktet i studiet av kommunikative praksiser i et gitt sosialt felt, innen denne tilnæringsmåten jeg skisserer opp her, være å skaffe seg kjennskap til folks egne ideer om hva språk er og gjør. Denne formen for metalingvistisk informasjon gir den kanskje viktigste tolkningskonteksten.

I mitt tilfelle med analyse av språkdata fra Tokelau har jeg altså som primær folkemodell (metateoretisk informasjon) at de tillegger det å si noe stor betydning. Som en undermodell av dette (mer spesifikk metalingvistisk informasjon) er forestillinger om at det å si noe om noe også bidrar til at man etablerer en form for ansvarsforhold overfor det som blir sagt.

Gjennom videre studier av ulike typer talehandlinger på Tokelau, vet jeg at det finnes

ulike måter å etablere slike ansvarsforhold (eller å ta avstand fra et slikt), gjennom måten noe blir sagt på. Hvordan dette gjøres faller inn under det jeg har beskrevet over som virkemidler som forankrer en tekst i tid og rom og konstruerer et ståsted eller perspektiv for de aktørrelasjoner som er involvert.

I analysen av selve fortellingen, kan man få hjelp ved å se etter det som gjerne med et teknisk begrep kalles 'point of view', synspunktet, eller perspektivet i teksten.²¹ Dette begrepet refererer til det forhold at en hver historie er fortalt fra et ståsted, og er med på å bygge opp en bestemt tekstuell posisjonering.²² Vi har sett gjennom mine eksempler ovenfor hvordan dette 'synspunktet', posisjonen eller ståstedet blir presentert med ulike midler. Selve perspektivet kan også skifte gjennom en fortelling, som et dramatisk virkemiddel.

Elinor Ochs og Lisa Capps kommenterer i boken *Living Narrative. Creating Lives in Everyday Storytelling* at "mens perspektiv eller posisjonering kan formidles eksplisitt gjennom bruk av enetaler, sidebemerkninger, idiomer, og lignende, blir det implisitt realisert gjennom hvordan narrative plott, dvs. handlingsforløp bygges opp".²³

De utdyper dette ved å si at "ved å forme elementer av en fortelling til et handlingsforløp, bygger samtidig den som forteller en teori om hendelser".²⁴ En parallell tilnærming er representert ved Kenneth Burkes tanker om forholdet mellom narrativitet og handling.²⁵ Fortelleren bygger selvfølgelig sin fortolkning av de hendelsene som beskrives, men hvis man sammenligner flere, kan man se konturene av felles forestillinger om hvordan ting "er".

Hvis man undersøker fortellinger innenfor

et lokalt univers av kommunikative praksiser, vil man altså ikke bare nøye seg med å se på generelle troper som "spøk", "virkelighet" osv. for å beskrive det som Ochs og Capps kaller for "synspunkt" og som jeg har beskrevet over som posisjonering. Man vil også videre, som nevnt over, se etter fortellers forankring ('anchoring') ved hjelp av navn (person og sted) og tid, som for eksempel i frasen "det var en gang", og gjennom pronominalbruk og retningsangivelser (preposisjoner, retnings- og stedsadverb på norsk).

I tillegg til dette, og ikke mindre viktig, kan man se på hvordan årsaksforhold, eller kausalitet etableres grammatisk. Alessandro Duranti viser hvordan grammatiske strukturer også kan virke som slike 'framing devices', 'redskaper som bidrar til en fortolkningsramme'.²⁶ Om folks (i stor grad ubevisste) bruk av grammatikk, og hva den kan hjelpe oss til å se, sier han:

Grammatiske 'redskaper som bidrar til en fortolkningsramme' ... ikke bare forteller oss om en hendelse, de gir informasjon om hva hendelsene betyr for taleren og hva de skal bety for tilhøreren(e).²⁷

Duranti definerer grammatisk agens som å representere en teori om årsakssammenhenger. For å illustrere: på samoisk og også på tokelauisk har man en såkalt ergativ/absolutiv kasusmarkering. Dette syntaktiske mønsteret produserer setninger som tilsynelatende ligner på forskjellen mellom aktiv og passiv i norsk (aktiv: "jeg fortalte historien", passiv: "historien ble fortalt av meg"). Men det er en kvalitativ forskjell på aktiv/passiv-vekslingen i norsk og skiftingen mellom ergativ- og absolutiv-konstruksjoner på tokelauisk. Aktiv- og passiv-vekslingen er stilistisk, mens ergativ/absolutiv-vekslingen er grammatisk og må uttrykkes. Dette gjør en forskjell. Setningen "Jeg fortalte historien" vil på tokelauisk ha mulighet til å markere et eksplisitt ansvarsforhold ved bruk av ergativ-

21 Se også Billig (1999) for en diskusjon av forholdet mellom posisjoner i indre og ytre argumentasjon.

22 Alt er "told from a vantage point" ifølge Goffman (1974).

23 Ochs og Capps (1996), side 26.

24 Ochs og Capps (1996), side 27.

25 Se f.eks Kjeldsen (2004), side 227.

26 Duranti (1994), side 121.

27 Duranti (1994), side 121. Min oversettelse.

markøren *e*: og betydningen blir da å understreke at det var mitt ansvar at jeg fortalte historien: *Na au e faitala te tala*.

Det vanlige ville være å si: *Na (mai) faitala te tala*. "Fortalte historien (herfra)". Her underkommuniseres forteller-jeget og intet ansvarsforhold etableres.

At slike ansvarsforhold er grammatikalisert, det vil si, nedfelt i den grammatiske strukturen, betyr at de alltid må uttrykkes, og at enhver setningskonstruksjon gir informasjon om forholdet mellom ulike aktører i slike termer.

Alle disse faktorene, grammatikalske valg, tids- og stedsangivelse osv. bidrar altså sammen til å produsere et perspektiv, eller et 'point of view'. Erving Goffman har definert begrepet 'frame', eller 'ramme' slik at det refererer til de samhandlings 'cues' (stikkord) som markerer grensen for en sosial event (hendelse) og som gir retninglinjer for tolkningen av hendelsen.²⁸ I en del litteratur om kognitiv antropologi, ser vi denne typen informasjon beskrevet, uten det spesielle fokuset på grammatisk analyse, som skjemaer eller "oppskrifter", det vil si, som retninglinjer for handling.²⁹

Konklusjon: Fortolkningsrammer som handlingsteori

I de tokelauiske eksemplene ser man konturene av en grunnleggende handlingsteori hvor ansvarsforhold er fremhevet og blir uttrykt på mange ulike måter. Fokus på ulike typer forhold mellom sosiale aktører og hendelser er markert, også grammatisk. For å vende tilbake til Arendts perspektiv kan man si at i tokelauisk metalingvistisk teori er den andres blikk blitt inkorporert og er tilstede som en grammatisk forutsetning. I tokelauiske narrativer er fortellerjeget alltid relasjonelt, i den forstand at det alltid står i et eksplisitt uttrykt ansvarsforhold til sine 'sosiale andre'. Slik sett er det Arendt

kaller det offentlige et alltid tilstedeværende premiss i den tokelauiske livsverden, og vi ser at deres narrativitet innebærer en noe annen virkelighet enn den representert ved de livsverdner (som Jackson synes å ta for gitt) hvor narrativitet alltid innebærer å bygge en, inntil da ikke-eksisterende bro mellom 'jeget' og andre.

Det er klart at slike forskjeller kan føres tilbake til ulike samfunnsforhold og ulike samfunnsinstitusjoner. Den gradvise endringen av forholdet mellom den offentlige og den private sfære som har foregått i deler av den vestlige verden, og som har resultert i det mange vil kalle for en økende intimisering av den offentlige sfære, utgjør en livsverden som er kvalitativt annerledes enn den som jeg for eksempel har beskrevet for Tokelau. Jeg vil også understreke at denne forskjellen ikke kan tilfredstillende forklares som utslag av en skriftløs versus en litterær kultur.³⁰ Representasjon av agens er av avgjørende betydning for et narrativs resepsjon, og dette gjelder både for muntlige og skriftlige genre. Slike signifikante underliggende forskjeller, som jeg her har eksemplifisert ved representasjon av agens i to polynesiske språk (samoisk og tokelauisk), må man til selve de retoriske praksiser for å forstå: Man må undersøke hvordan det kommunikative handlingsrom etableres, og hvilke tolkningsrammer som ligger til grunn for narrativets resepsjon.

28 Goffman (1959, 1974).

29 Se f.eks. N. Quinn (1992), D. Holland (1992), D'Andrade (1995).

30 Mjelve (2001).

Om forfatteren:

Ingjerd Hoëm, Forsker 1, Forskningsleder Institutt for Stillehavsarkeologi og kulturhistorie, Kon-Tiki Museet.

E-post: i.hoem@online.no

Litteratur

- Arendt, Hannah (1958): *The Human Condition*. Chicago University Press, Chicago.
- Besnier, Niko (1995): *Literacy, emotion, and authority. Reading and writing on a Polynesian atoll*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Billing, Michael (1999): "Tænkning som argumentasjon", i: *Rhetorica Scandinavica* nr. 11/1999, side 7-24.
- Bitzer, Lloyd F. (1968): "Den retoriske situasjon", i: *Rhetorica Scandinavica* nr. 3/1997, side 9-17.
- Bloch, Maurice (1990): "Language, Anthropology and Cognitive Science", i: *Man*, nr. 26/1990, side 183-198.
- Douglas, Mary (1975): *Implicit Meanings*. Routledge and Keegan Paul, London.
- D'Andrade, Roy (1995): *The Development of Cognitive Anthropology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Duranti, Alessandro (1994): *From Grammar to Politics. Linguistic Anthropology in a Western Samoan Village*. University of California Press, Berkeley.
- Eversbusch, Christian Nicholas (1999): "Det første korstogs retorikk", i: *Rhetorica Scandinavica* nr. 11/1999, side 53-69.
- Eversbusch, Christian Nicholas (2001): "Mytternes korstog", i: *Rhetorica Scandinavica* nr. 19/2001, side 67-77.
- Goffman, Erving (1959): *The Presentation of Self in Everyday Life*. Doubleday, New York.
- Goffman, Erving (1974): *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Harper and Row, New York.
- Hanks, William F. (1996): *Language and Communicative Practices*. Westview Press, Oxford.
- Hanks, William F. (2000): *Intertexts. Writings on Language, Utterance, and Context*. Rowman and Littlefield, Oxford.
- Hoëm, Ingjerd (1995): *A Way With Words. Language and Culture in Tokelau Society*. Institutt for sammenlignende kulturforskning/White Orchid Press, Oslo/Bangkok.
- Hoëm, Ingjerd (2000): "Språk, tenkning og sosial praksis", i: *Mellom himmel og jord. Tradisjoner, teorier og tendenser i sosialantropologien*. Reds. F.S. Nielsen og O. Smedal. Fagbokforlaget, Bergen.
- Hoëm, Ingjerd (2004): *Theatre and Political Process. Staging Identities in Tokelau and New Zealand*. Berghahn, Oxford.
- Holland, Dorothy (1992): "How cultural systems become desire: a case study of American Romance", i: *Human Motives and Cultural Models*. Reds. Roy D'Andrade og Claudia Strauss. Cambridge University Press, Cambridge.
- Howe, Kerry (2003): *The Quest for Origins. Who first Discovered and Settled the Pacific Islands?* The University of Hawaii Press, Honolulu.
- Jackson, Michael (2002): *The Politics of Storytelling. Violence, Transgression and Intersubjectivity*. Museum Tusulanum Press, København.
- Keesing, Roger (1992): *Custom and confrontation: the Kwaio struggle for cultural autonomy*. University of Chicago Press, Chicago.
- Keesing, Roger (1996): "Class, Culture, Custom", i: *Melanesian Modernities*. Reds. Jonathan Friedman og James G. Carrier. Lund University Press, Lund.
- Kjeldsen, Jens E. (2004): *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. Spartacus, Oslo.
- Mjelve, Leidulf (2001): "Krosstogstalen til Urban II. Om bruken av literacy-teori i analysa av melleomalderretorikk", i: *Rhetorica Scandinavica* nr. 19/2001, side 52-66.
- Ochs, Elinor og Lisa Capps (2001): *Living Narratives. Creating Lives in Everyday Storytelling*. Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.
- Ong, Walter J. (1982): *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. Routledge, London.
- Ramirez, José Luis (2002): "Har retorikk med dóxa att göra?", i: *Rhetorica Scandinavica* nr. 22/2002, side 29-42.
- Silverstein, Michael og Greg Urban (reds.) (1996): *Natural Histories of Discourse*. Chicago University Press: Chicago.
- Silverstein, Michael (1998): "The Uses and Utility of Ideology: A Commentary", i: *Language Ideologies. Practice and Theory*. Reds. B. B. Schieffelin, K.A. Woolard, og P.V. Kroskrity. Oxford University Press, Oxford.
- Street, Brian W. (red.) (1993): *Cross-cultural Approaches to Literacy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Quinn, Naomi (1992): "The motivational force of self-understanding: evidence from wives' inner conflicts", i: *Human Motives and Cultural Models*. Reds. Roy D'Andrade og Claudia Strauss. Cambridge University Press, Cambridge.